

РОЗДІЛ I

Філософська антропологія та філософія культури

УДК 130.2

С. С. Возняк – кандидат філософських наук, доцент, професор, завідувач кафедри культурології та менеджменту соціокультурної діяльності інституту соціальних наук Волинського національного університету імені Лесі Українки

Специфіка теоретичного аналізу категорій “форма” і “зміст” (у контексті діяльнісно-комунікативного підходу до культуротворення)

Роботу виконано на кафедрі культурології та менеджменту соціокультурної діяльності інституту соціальних наук ВНУ ім. Лесі Українки

Проаналізовано специфіку філософського дослідження категоріального устрою мислення. В контексті діяльнісно-комунікативної концепції культуротворення та культурного поступу категорії розуміються універсальними формами буття і мислення, що відображають способи і форми людської культуротворчої діяльності і спілкування (комунікації). В руслі розгляду поняття ціннісно-сислової реальності як субстанції культурного становлення людини подано розгортання визначень понять форми і змісту як світоглядних визначень культуротворчої діяльності

Ключові слова: категорія, форма, зміст, культуротворча діяльність, комунікація, змістовність діяльності, діяльнісно-комунікативний підхід.

Возняк С. С. Специфика теоретического анализа категорий “форма” и “содержание” (в контексте деятельности-коммуникативного подхода к культуротворчеству). Проанализирована специфика философского исследования категориального строя мышления. В контексте деятельности-коммуникативной концепции культуротворчества и культурного становления категории понимаются в качестве универсальных форм бытия и мышления, отражающих способы и формы человеческой культуротворческой деятельности и общения. В ракурсе рассмотрения понятия ценностно-смысловой реальности как субстанции культурного становления человека разворачивается определение понятий формы и содержания как мировоззренческих определений культуротворческой деятельности.

Ключевые слова: категория, форма, содержание, культуротворческая деятельность, коммуникация, содержательность деятельности, деятельности-коммуникативный подход.

Voznyak S. S. The Specifics of Theoretical Analysis of the “Form” and “Content” Categories (in the Context of Functional & Communicative Approach to Culture-Creation). The specific of philosophical treatment of categorial structure of mind has been analyzed. In the context of functional & communicative approach to culture-creation and cultural progress the categories are assumed as universal forms of being and mind that reflect ways and forms of human culture-creating activities and communication. In the mainstream of analysis of the notion of valuable sense reality as the substance of cultural growth of human the deployment of definitions of form and content as worldview determinants of culture-creation are presented.

Key words: category, form, content, culture-creative activities, communication, meaningfulness of activity, functional & communicative approach.

Постановка наукової проблеми. Філософські праці, присвячені аналізу категоріального устрою людського мислення, останнім часом чомусь відносять до галузі “схоластичного теоретизування”. По-перше, теоретизування як таке – не найгірший вид діяльності, а по-друге, традиції середньовічної схоластики являють собою досить серйозний культурний феномен. Справа, напевно, в іншому.

Якщо філософія перетворюється на прислужницю політичної ідеології та ідеологізованої політики і від неї вимагається “обґрунтування” тих чи інших позицій та “рішень” “в світлі” цінних вказівок керівних кіл, то сенс ідеологічного звинувачення зрозумілий: філософські дослідження слід тісніше “прив’язати” до практики, до життя. Однак ось біда – не до того дійсного життя, де діють, живуть, відчувають, мислять реальні суб’єкти суспільного процесу, – а до тієї міфологізованої реальності, котра вже підлягла первинній ідеологічній обробці. Філософію часто ставили – і продовжують ставити – в суворо окреслені межі дозволеного, – і цим саме прирікали філософування як мислення на теоретизування і саме за типом схоластики.

Розкріпачення думки, звільнення від змертвілої рутини канонізованих міфів мають створити зовсім інші умови для існування й розвитку філософії, – умови, адекватні її сутності як вільного інтелектуального пошуку відповідей на вічні запитання, що пов’язані з граничними підвалинами й підставами людського буття, тим самим реалізуючи об’єктивне суспільне запитання свого часу. Але ось що дивно: саме зараз поширена думка, що аналіз філософських категорій – це схоластика, учорашній день, відрив від реальності тощо.

Метою цієї статті, отже, є дослідження методологічні установки щодо аналізу категоріального строю мислення з позицій діалектичного підходу на прикладі категоріальної пари “форма і зміст”, а надто, що розгадка споконвічних таїн людської культури та суспільного поступу криється, на наш погляд, у природі та закономірностях самої культуротворчої діяльності людини – тієї діяльності, котра історично виникла і пройшла ряд стадій свого розвитку. Цей поступ, ця трансформація діяльності відобразилися у категоріальному ладі теоретичного мислення (принаймні щодо західної парадигми філософування). Культуротворча діяльність, власне, й сформувала цей лад, його логіку, яку суб’єкт спрямовує на моделювання і конструювання свого світу – світу культурних координат та імперативів, понять та цінностей.*

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів. Дослідження категоріального устрою мислення так чи інакше завжди було **специфічним завданням** філософії, з якими інші галузі знання власними засобами впоратися не можуть. Інша справа, що цей аналіз можна провадити по-різному. Категорії можна розглядати як даність, у “готовому” вигляді, займатися їх описом, систематизацією, каталогізуванням за будь-якими ознаками у тих чи інших сферах науки, підтверджуючи свої побудови «прикладками» з наук чи суспільного життя. Справді, перед тим, як виводити категорії, їх потрібно спочатку просто описати, змалювати. Проте такий підхід усе ж уявляється нам учорашнім днем, оскільки категорії вже давно отримали опис в історії філософії; більше того, в тій же історії філософії здійснені й геніальні спроби виведення й обґрунтування категорій.

Якщо ж категоріальні визначення досліджувати не лише в їх логіко-гносеологічній іпостасі (що саме собою є цікавим і безумовно значимим), не лише у вузькометодологічному плані, а спробувати прослідкувати логіку їх становлення й формування в культурно-історичному контексті, проаналізувати їх у філософсько-світоглядному плані, розкрити, викрити їх діяльнісні, соціально-практичні підстави й підвалини, – то це є інший підхід, що має, на наш погляд, низку переваг. Тоді категорії нашого інтелекту усвідомлюються не лише як “порожні форми” думки, не просто як “логічний каркас”, не тільки як “посібник людини”, а й як змістові й змістовні форми людського мислення, котре реалізується не тільки (й не стільки) в побудові знакових систем, а як внутрішні визначення діяльності, як форми споглядання, орієнтації в світі. А це, у свою чергу, дає можливість зрозуміти зміст більшості проблем сьогоденної практики і у чомусь переосмислити шляхи їх вирішення. Саме в руслі соціально-історичного, діяльнісно-світоглядного підходу до дослідження філософських категорій отримані найбільш значні результати. Насамперед це праці київських авторів [16; 9; 7; 17; 18 та ін.]. У них було переосмислено зміст категорій сутності і явища, видимості і сутності, необхідності і випадковості, абсолютного, істини, свободи, розвитку, причинності тощо.

Так, В. І. Шинкарук, чий внесок у вітчизняну філософію ХХ ст. полягає саме в обґрунтуванні й підтримці світоглядного підходу до аналізу категорій, відзначав, що у системі діалектики “категорії мислення розглядаються як:

* Про це детальніше див.: Возняк С. Проблеми формоутворення в духовно-культурній діяльності // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 1997. – № 9. – С. 48–52.

- 1) відображення необхідних і всезагальних зв'язків і форм буття;
- 2) відображення не безпосереднє, а опосередковане формами діяльності, суспільно-історичною практикою і тому таке, яке постає як суспільний спадок (рос.: достояние), що передається від покоління до покоління разом із мовою та системою знання;
- 3) ступені пізнання істини;
- 4) форми мислення, через котрі досягається всезагальне й необхідне в речах і явищах дійсності та здійснюється синтез логічних форм – суджень, понять і умовиводів” [18, 262].

Безпосередньо категорії функціонують як всезагальні форми мислення. Однак якщо б категорії були лишень формами думки, то проблема збігу мислення і буття була б невирішеною, оскільки категорії є одночасно універсальними формами буття і мислення, універсальними визначеннями дійсності, що стали вузловими пунктами діяльності розуму. Адже мислення є суспільно-людською властивістю здійснювати діяльність у злагоді з об'єктивними закономірностями дійсності і з цією метою – перетворювати схеми власної людської активності, змінювати форми, способи, характеристики власного поступу [8, 56]. Категоріальна форма якраз і дає змогу суб'єктові рухатися не за визначеннями свого власного “устрою”, а за формами й мірками самої дійсності.

Однак мислення і буття як протилежності не можуть співвідноситися безпосередньо, між ними повинно бути щось “третє”. Це – предметно-практична діяльність суспільної людини, в якій суб'єкт перетворює світ і суспільство відповідно до своїх цілей (доцільно, тобто культурно). Оскільки людина практично діє у реальному світі, перетворюючи чуттєві предмети природи, і ця діяльність мусить якимось (так чи інакше) узгоджуватися з предметними характеристиками об'єктів, то категорії постають формами самої предметної діяльності і комунікації.

У процесі діяльності й комунікації світ (природа) постає як об'єкт зміни, причому людина може діяти лише як сама природа, тобто може змінювати лише форми речей [14, 51]. Практична діяльність пов'язана зі зміною, зняттям наочної форми предмета і наданням йому тієї форми, котрої потребує людина, тобто котра відповідає людським потребам і цілям. Ті предмети в діяльності, які не є безпосередньо предметами споживання, отримують опосередковане значення як засоби праці. Людина змушує одні предмети природи впливати дієво на інші, і в цій діяльності виявляє об'єктивні характеристики речей самих по собі та орієнтує на них своє сприйняття. Водночас предмети природи, котрі включені в таке опосередкування, вступають між собою в такі відносини, котрі не є властивими їм як предметам природи. Вони, отже, стають носіями суспільних зв'язків, значень, що “відбивається” в них у вигляді значущих для людини – й лише для людини – форм. Природний предмет перетворюється на предмет культури.

Між людиною і природою, докільля виникає складний та багатошаровий ланцюг опосередкувань, у котрому перетворені предмети природи починають репрезентувати зміст, що є відмінним від їхнього “устрою”, їх внутрішнього субстрату, від їх безпосередньої тілесності. Саме це відношення репрезентації у системі значимих для людини предметів є відношенням ідеальності.

Предметна діяльність рухається за вимірами природних об'єктів та їх закономірностями й узагальнює їх самим устроєм діяльності та, відповідно, у способі здійснення суспільних зв'язків людей. Своєрідна “возгонка” всезагальних закономірностей природи до **логіки здійснення** суспільних зв'язків і тим самим – у **форми думки** – ось шлях утворення категорій як форм мислення. Таким чином, у категоріальному устрої мислення ідеально виражені, репрезентовані, представлені саме універсальні характеристики буття, котрі дані людині не лише як об'єкт споглядання, а крізь призму діяльності, що здійснюється суспільно виробленим способом.

Така діяльність постає як **культуротворення**, в котрому відбувається перетворення природних предметів на культурні об'єкти, суспільно значимі для людини саме формами свого вираження – нормативно закріпленими способами своєї репрезентації суто в світі міжлюдської комунікації та діяльності, тобто в світі культури. У процесі предметної діяльності людина не лише змінює форми предметів, пристосовуючи їх до своїх потреб, а й досягає їх внутрішню логіку, всезагальні умови їх формування, виробляє категорії, логічний устрій свого мислення. Тому категорії як суспільно вироблена форма мислення постають **ідеальними формами предметно-практичної зміни дійсності** [1, 73].

Філософія не привносить категорії у мислення, у філософії вони усвідомлюються і постають як предмет *розуміння*, тобто категорії філософією доводяться до **поняття**.

Найбільш адекватною рефлексією людської культуротворчої діяльності ми вважаємо категорію “форма” у її діалектичному зв’язку з іншими розумовими поняттями теоретичного мислення. Світоглядний сенс категорії “форма” полягає в тому, що вона дає змогу визначити і відобразити різні типи і способи людського світовідношення і взагалі суспільно визначеної активності.

Так в чім же полягає специфічність теоретичного аналізу категоріальної пари “форма – зміст”? Власне, це обумовлене “унікальною особливістю” категорії форми, котра, як справедливо вважає М. Булатов, виражається у її подвійності. Справді, з одного боку, форма – одна з категорій діалектики поряд і у зв’язку з багатьма іншими: “зміст”, “сутність”, “якість”, “кількість”, “дійсність” тощо. З іншого, всі ці категорії виражають форми існування дійсності та водночас постають формами думки. Інші категорії не мають такого характеру: категорії причини, якості та ін. не є родовими назвами для інших форм [3, 34].

М. Булатов зазначає в цьому зв’язку: “Вказана подвійність категорії форми пояснюється тим, що її зміст має два значення. Оскільки форма – це «визначеність взагалі», то вона є родовою характеристикою будь-яких категорій, адже всі вони виражають та відображають багатоманітні всезагальні певності матерії. Оскільки ж форма розглядається як певна структура, зв’язок елементів, включаючи сюди і просторовий її образ, геометричну форму, вона постає як один з багатьох атрибутів матерії” [3, 34–35].

Таким чином, оскільки, як писав у свій час Г. Гегель, “до форми належить взагалі все визначене” [6, 75], “категорія” і “форма” – споріднені поняття.

Те ж саме стосується і категорії “зміст”. Категорії не є “порожні форми”, вони суть змістовні форми. Закономірним постає питання про зміст діалектики категорій “форма” і “зміст”. Така подвійність форми і змісту створює значні труднощі їх теоретичного розгляду. Слід, утім, відзначити, що тут ми маємо справу не стільки з “подвійністю”, скільки зі специфічним оберганням категорії на саму себе, і утримання в уяві цієї багаторівневості, багат шаровості, строкатості категоріального змісту відношення “форма–зміст” потребує значних інтелектуальних зусиль та цілком певного специфічного методу дослідження.

При першому наближенні до аналізу проблеми відразу наштовхуємося на дивовижну невизначеність поняття “форма” та її багат шарову багатозначність. Поняття “форма” у філософії використовується повсякчас і стосовно будь-чого. Може йтися про “форму прояву”, “форму існування”, “субстанційну форму”, “змістовну форму”, “абсолютну форму”, “абстрактну форму”, “вічну форму”, “ідеальну”, або “матеріальну форму”, “перехідну форму”, “вихідну форму”, “обернену форму”, “перетворену форму” тощо. Важко не погодитися з Г. Гачевим: “На словах «зміст», «форма» стільки висить всіляких уявлень, що відштовхує від себе сама перспектива уточнення терміна, – оскільки дати я можу у визначенні все одно щось не те” [5, 46]. Сильно сказано.

Напевно, неоднозначність змісту категорій “форма” і “зміст” змусила деяких авторів описати його у жорсткіших термінах, зокрема – через категорії “елемент” і “структура”. “Форма і зміст – філософські категорії, у взаємозв’язку яких зміст, будучи визначальною стороною цілого, репрезентує сукупність частин (елементів) предмету та їх взаємодію між собою й іншими предметами, а форма є внутрішньою організацією змісту... У взаємовідношенні форми і змісту зміст становить рухливу, динамічну сторону цілого, а форма обіймає систему сталих зв’язків предмета” [11, 383.]. А ось точка зору О. П. Шептуліна: “Якісна визначеність речі обумовлюється і кількісними, і якісними характеристиками елементів речі, їх взаємодіями та змінами, які вони викликають. Сукупність елементів, що утворюють річ, їх взаємодій та змін. Що вони викликають, становить собою зміст речі... Сукупність відносно сталих взаємин елементів, що утворюють річ, у межах котрих здійснюються їх взаємодії і зміни, що останні викликають, становить форму речі” [15, 337]. Отже, “сукупність” одного є змістом, а “сукупність” іншого “складає” форму, причому не чогось там, а речі. Але як тоді щодо змістовності не-речовинних утворень, змістовності процесів, у тому числі – мислених, ідеальних, духовних, чи їх слід теж уявляти за образом і подобою речі? І як тоді розуміти форму процесів, метаморфоз і форму мислення?

Це по-перше. А по-друге, у якому власне значенні розглядається поняття “річ”? Якщо – “взьмеш в руки – маєш”, то до філософії це не стосується, як буденне і профанне ставлення до дійсності. У філософській традиції діалектики, наприклад, термін “річ” не просто позначає буденне уявлення, а слугує визначенням поняття. Так, у “Науці логіки” Гегель розрізняє підставу на абсолютну підставу (грунтовність), визначену (певну) і умовну. Абсолютна підстава містить три взаємопов’язані пари категорій: форму і сутність, форму і матерію, форму і зміст. Категорія матерії утворює перехід до

аналізу двох головних видів підстави – формального і реального. У Гегеля сутність, матерія, зміст, узяті в єдності, утворюють підставу для форми, а разом з нею вони постають як підстава (грунтовність) для іншої реальності, яка охоплена категорією “річ”. І цю історико-філософську традицію ми аж ніяк ігнорувати не можемо, коли йдеться про категоріальний устрій мислення. Для виникнення речі потрібні умови. Інакше гегелівське коло категорій подає філософську картину того, як з підстави, матерії, змісту в єдності з його формою за певних умов виникає річ. Річ як фрагмент реальності, для виникнення якого й потрібні умови та підстави. Таким чином у філософській діалектиці категорія “річ” функціонує в категоріальній структурі “підстава – умови – річ” [6, 70–107].

Можливо, не слід було б концентрувати на цьому увагу, якби не така обставина. У науковій літературі та у практиці викладання філософії під час розкриття змістовності категорій мислення для “наочності” досить часто користуються загальним уявленням, що позначається терміном “річ”: “Якість – це такій бік речі, котрий...”, “Сутність – це такі взаємозв’язки речі, які...” тощо. Природно, що читачі та студенти достатньо легко засвоюють такий спосіб “філософування” взагалі й спосіб визначення змісту категорій думки зокрема. Проте в такому випадку категорії не доводяться до понять, до розуміння, вони продовжують функціонувати на рівні загальних уявлень, не стаючи щаблями заглиблення пізнавального мислення у сутність. При цьому рефлексивність категоріальних визначень, те таємниче “випромінення” одного в іншому і “струміння” в самому собі, розрізнення в собі самому, що й передбачає освоєння змісту філософських категорій та осягнення сутності пізнавального мислення і культури взагалі – не стає предметом освоєння. “Зовнішня” діалектика підмінює собою внутрішню, формальна – змістовну, сутнісну, істотну; розуміння розвитку не сягає розвитку пізнання, тим самим на практиці (в тому числі і суспільній) зовнішні форми вияву сприймаються за суттєві, а суттєві, істотні – ігноруються, “випадаючи” з поля зору дослідника чи суспільного діяча, покликаного адекватно розуміти суть справ. небезпека підміни істинної діалектики культуротворення “зовнішньою”, алюзії та ілюзії формально-логічної картини відтворення дійсності та шляхи подолання цієї зовнішності блискуче проаналізовані в працях В. О. Босенко та В. С. Возняка [2; 4].

Коли категоріям “форма” і “зміст” відводиться роль просто різних “сторін” ззовні покладеної “речі” та опис їх здійснюється через інші категорії (зокрема “елементи” і “структура”), якщо вони виступають лише своєрідними рубриками для поділу “речі”, тоді вони функціонують на формальному рівні, рівні розсудкового мислення уявлення, звичайного й звичного “здорового глузду”, який рухається, за словами А. Бергсона, за “логікою твердих тіл”, залишаючись у межах речовинності та поза-покладеності. Власне, знецінюється сама мета філософії, оскільки в такому вигляді категорії “форма” і “зміст” функціонують у складі філософського невігластва, виражаючи буденну свідомість.

Насправді, категорії мислення виконують функцію теоретичної типології світу, рубрикації об’єкта та їх сукупності. Проте в такому вигляді вони “працюють” на рівні емпіричного мислення, “мислення взагалі”. В теоретичному, та й у художньому мисленні роль категорій вже інша, тут гранично актуалізується їх змістовність, внутрішній взаємозв’язок, системність. Вони тут постають не просто як “інструментарій пізнання”, а виступають формами перетворення об’єктивного у суб’єктивне і назад, мірами реалізації людської сутності у здійсненому, мислимому, відчутному у переживанні бутті. Категорії мислення постають опорними структурними значеннями, що створюють ціннісно-смісловий Універсум людського буття, смисло-образний каркас людської культури [10, 22–33].

Що ж стосується самої редукції категоріальної пари “форма–зміст” до “елементів” і “структури”, то певний сенс у цьому справді є. Можна описати діалектику форми і змісту через ці категорії, як і через інші (наприклад “частина–ціле”). Однак, по-перше, у такому випадку все багатство категорій “форма” і “зміст”, вироблене у лоні історії філософії, залишається немовби “за кадром” (чому дуже б раділи адепти неопозитивізму). А по-друге, якщо зміст звести до елементів, а форму – до структури, то залишається незрозумілим традиційне підкреслення провідної ролі змісту і “консервативної” – форми. Якщо взяти готову річ, щось стале, вихоплене з потоку становлення, то, безумовно, провідна роль у ній належить не змістові-елементам, а формі-структурі. Лише всередині певного конкретного взаємозв’язку елементи функціонують як саме ці, а не інші, елементи. Структура речі визначає її зміст, а не навпаки. Момент зворотної визначеності – прихований, існує потенційно. Якщо ж розглядати сам процес формоутворення, розвитку конкретної цілісності, де стале, результат не відтинається від шляху свого становлення, а містить його в самому собі і відтворює в собі (культурно-історичний контекст), то тут, справді, зміст відіграє провідну роль відносно форми, оскільки у

процесі формотворення самі форми виникають з розвитку змісту як способи його власної організації, що підпорядковується, зрештою, логіці розгортання змісту. У контексті такого розгляду, однак, зміст – не є простою “сукупністю” якихось елементів та й форма постає не тільки як структура.

Складність теоретичного аналізу категорій “форма” і “зміст” полягає також у відомому феномені подвоєння форми на внутрішню і зовнішню, “змістовну” і “формальну”, що відкрив Гегель і переклав М. Мамардашвілі [13]. Адже достатньо поширеною є думка, згідно з якою формальний підхід, підхід з боку форми є своєрідним абстрагуванням від змісту, відокремленням від нього і самостійні дії з формою як такою. Наприклад, вважається, що формальна логіка, абстрагуючись від змісту мислення, вивчає його з боку форми. Звідси й твердження, що ця логіка є наукою про форми мислення. Насправді у такому випадку предмет діалектичної логіки постає проблематичним: якщо змістом людського мислення є зовнішній світ, природна, суспільна та культурна дійсність, то закони останньої – справа всіх природничих і соціальних наук, і тоді діалектична логіка оголошується безпредметною (у кращому разі їй довіряють дослідження логічних функцій категорій діалектики).

Те ж зустрічаємо й у повсякденні. Формалізм у діях тих чи інших персон або установ пояснюють тим, що дехто занадто захоплюється формою замість “гармонійного поєднання” її зі змістом. Оскільки формалізм як негативне явище суспільного буття всі засуджують, то під гаслом боротьби з ним форма як така взагалі відкидається, наче певна оболонка, за якою саме й ховається істинна суть справи.

Парадокс у тім, що погляд на природу форми, що закріпився у формально-логічній традиції аж до наших днів, коли інтенсивно розробляються методи формалізації в науці, цілком відповідає тим буденним уявленням, котрими більшість людей керуються у повсякденні. Як зазначає Г. Гачев: “що б не казати, перше зорове уявлення, котре в нас автоматично виникає при слові «форма», – це образ зовнішньої оболонки: не шкіри, прикипілої до тіла, а саме покровів, що легко відокремлюються, що не зрослися із серцевиною; або – образ посудини, в яку щось вкладається” [5, 40]. При цьому, небезпідставно стверджує автор, такий образ укорінений у нашій свідомості традицією відчуження фізичної праці від духовної.

Таким чином, зневажливе ставлення до форми як до певної оболонки, одягу, шкарлупи, чогось несуттєвого й поверхового, – і своєрідного обоження форми як предмета всеможливих логічних процедур, – мають одну й ту ж підставу. Крайнощі, як відомо, сходяться. І виною тут – нерозрізненість форми, абстрактне оперування цією категорією. Проте поняття “змістовної” та “формальної” форми і розуміння їх співвідношення як діалектичної суперечності дає змогу з’ясувати справжнє й необхідне місце формалізму і в науковому пізнанні, і взагалі у розвитку суспільства і культури [13, 3–51].

Суть проблеми концентрується навколо питання про саму **змістовність** діяльності суб’єкта культуротворення. Відповідно, іманентно проступає проблема змістовності як така, і це не випадково: адже матерія, схоплена не як пасивний субстрат, а в іманентній єдності з формою, вже є *зміст*.**

Слід зазначити, що з точки зору буденного уявлення вирази типу “формальна форма”, “змістовна форма” виглядають безглуздо. Перше – абсурдна тавтологія (масло масляне), а друге – логічно суперечливе (дерево’яне залізо). Однак керуватися формальним мисленням при аналізі діалектики формотворення – марна справа. Розсудково-емпіричне мислення не витримує “напруги” суперечності, воно поспішає розвести протилежності за різними підставами і тому не знає діалектики категорій. Так само нездало воно і під час вирішення суттєвих проблем суспільного й культурного буття.

Таким чином, можемо зробити деякі **висновки**. По-перше, віднайшлося достатньо широке предметне поле для застосування розпредметненої діалектики категорій “форма” і “зміст”, причому це поле – специфічно філософських проблем. Дослідження категоріального устрою думки за допомогою означеної пари понять стає об’ємніше, коли ми збагнемо, що всі категорії суть форми мислення, і тому дискурс стосується природи таких суто філософських питань, як проблема ідеального, природи душевно-духовного світу.

** Детальніше ця проблема розглядається у: Возняк С.С. Кантівська діалектика форми і змісту у культуротворчій діяльності // Вісн. Прикарпат. ун-ту. Філософські і психологічні науки. – 2009. – Вип. 7. – С. 56–63; Возняк С. С. Філософсько-світоглядний аналіз діалектики категорій “матерія” і “форма” у культуротворчій діяльності // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2004. – № 2. – С. 85–96.

По-друге, філософсько-світоглядний аналіз зазначених категорій може стати у пригоді при дослідженні змістовних та істотних характеристик культуротворення та суспільного буття. Розуміння формоутворення як діалектичного руху крізь призму діяльнісно-комунікативного підходу розкриває перспективи свого застосування у теоретичній культурології та культурфілософії.

По-третє, теоретичний дискурс стосовно категоріальної пари “форма–зміст” іманентно пов’язаний із соціально-практичним виміром цієї проблеми, що, власне, є характерним для філософсько-світоглядного підходу. Це виводить нас на широку проблематику усвідомленості та істотності людської активності взагалі та культуротворення зокрема.

Література

1. Абдильдин Ж. М. Формирование логического строя мышления в процессе практической деятельности / Ж. М. Абдильдин, К. А. Абишев. – Алма-Ата : Наука, 1981.
2. Босенко В. А. Диалектика как теория развития / В. А. Босенко. – К. : Изд-во КГУ, 1966.
3. Булатов М. А. Материя, содержание, форма как категории диалектического и исторического материализма / М. А. Булатов // Проблемы философии. – 1989. – Вып. 81.
4. Возняк В. С. Співвідношення розсудку і розуму як філософсько-педагогічна проблема : монографія / В. С. Возняк. – Дрогобич : [б. в.], 2008.
5. Гачев Г. Д. Содержательность художественных форм / Г. Д. Гачев. – М. : Просвещение, 1968.
6. Гегель Г. В. Ф. Наука логики : в 3 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1971. – Т. 2.
7. Иванов В. П. Человеческая деятельность – познание – искусство / В. П. Иванов. – К. : Наук. думка, 1977.
8. Ильенков Э. В. Диалектическая логика : очерки истории и теории / Э. В. Ильенков. – М. : Политиздат, 1984.
9. Категории диалектики, их развитие и функции / АН УССР. Ин-т философии ; отв. ред. В. П. Иванов. – К. : Наук. думка, 1980.
10. Кримський С. Б. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. – К. : ПАРПАН, 2003.
11. Кураев В. Форма и содержание // Философская энциклопедия : в 5 т. / В. Кураев. – М. : [б. и.], 1970. – Т. 5. – С. 383.
12. Мамардашвили М. Формы и содержание мышления / М. Мамардашвили. – М. : Высш. шк., 1968.
13. Мареев С. Н. Диалектическая логика о сущности и взаимосвязи содержательного и формального в познании / С. Н. Мареев // Соотношение содержательного и формального в научном познании. – Алма-Ата : Наука, 1978. – С. 3–51.
14. Маркс К. Капітал // Маркс К., Энгельс Ф. Твори. – К. : [б. в.], 1981. – Т. 23. – С. 51.
15. Материалистическая диалектика как общая теория развития : Философские основы теории развития / под рук. и общ. ред. Л. Ф. Ильичева. – М. : Наука, 1982.
16. Мировоззренческое содержание категорий и законов материалистической диалектики / АН УССР. Ин-т философии ; отв. ред. В. И. Шинкарук, А. И. Яценко. – К. : Наук. думка, 1981.
17. Практика – познание – мировоззрение. – К. : Наук. думка, 1980.
18. Социально-исторические и мировоззренческие аспекты философских категорий. – К. : Наук. думка, 1978.

Статтю подано до редколегії
20.08.2009 р.